

**9. KIYMETLİ EVRAK KAVRAMI, KIYMETLİ EVRAKIN DEVRİ
VE KIYMETLİ EVRAKIN İPTALİ**

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

9. KIYMETLİ EVRAK KAVRAMI, KIYMETLİ EVRAKIN DEVRİ VE KIYMETLİ EVRAKIN İPTALİ

9.1. Kıymetli Evrakın Tanımı

9.1.1. Kıymetli Evrak Örnekleri

9.1.2. Kıymetli Evrak Tanımından Çıkan Unsurlar

9.1.3. Kıymetli Evrakın Özellikleri

9.1.3.1. Bir Borç Senedi Olması

9.1.3.2. Hak İle Senedin Birbirine Sıkı Bir Şekilde Bağlı Olması

9.1.3.3. Kıymetli Evraka Konu Hakkın Parasal Bir Değerinin Olması

9.1.3.4. Devredilebilir Olma

9.1.3.5. Sıkı Şekil Şartlarına Tâbi Olma

9.2. Kıymetli Evrakın Devri

9.2.1. Nama Yazılı Kıymetli Evrak

9.2.2. Emre Yazılı Kıymetli Evrak

9.2.3. Hamile Yazılı Kıymetli Evrak

9.3. Kıymetli Evrakın İptali

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Kıymetli evrakın tanımı nedir? Kıymetli evraka örnek veriniz. Banknot (para) kıymetli evrak mıdır? Tartışınız.
- 2) Kıymetli evrakın özellikleri nelerdir?
- 3) Devir şekillerine göre kıymetli evrak türleri nelerdir?
- 4) Emre yazılı kıymetli evrak nasıl devredilir?
- 5) Kıymetli evrakın zıyaı hâlinde (zayi olma) ne yapılmalıdır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Kıymetli Evrak	Tanımının, türlerinin bilinmesi, örnekler verilebilmesi bilgisinin edinilmesi	Okuma yoluyla
Kıymetli Evrakın Devri	Kıymetli evrakın devri açısından emre, nama ve hamiline yazılı senetlerin öğrenilmesi, senedin emre, nama ya da hamiline yazılı olmasına göre devir şeklinin ve bağlanan sonuçların farklılaştığının görülmesi	Okuma yoluyla
Kıymetli Evrakın İptali	Kıymetli evrakın zayi olması (kaybolması, çalınması, yanması) hâlinde ne yapılması gerektiği, iptal kararının sonuçları	Okuma yoluyla

Anahtar Kavramlar

Metin içinde açıklanmıştır.

Giriş

Kıymetli evrak hukuku, ticaret hukukunun temel müfredatı içinde yer alır. Günlük hayatta karşılaşılan bono, çek, hisse senedi birer kıymetli evraktır.

Ticari hayatta bir değişim aracı (nakit para yerine) ya da bir kredi aracı olarak kullanılan kıymetli evrakın ne olduğu, nasıl devredildiği, zayi olduğunda ne yapılması gerektiği ticaret hukuku dersi açısından büyük öneme sahiptir.

9.1. Kıymetli Evrakın Tanımı

TK m. 645 hükmüne göre, kıymetli evrak öyle senetlerdir ki, bunların içerdikleri hak, senetten ayrı olarak ileri sürülemediği gibi başkalarına da devredilemez.

Hakkın senetten ayrı olarak ileri sürülememesi demek, alacaklının (lehtarın) senet olmadan borçludan ödemeyi isteyememesi demektir.

Kıymetli evrakın borçlusunu, ancak senedin teslimi karşılığında ödeme ile yükümlüdür (TK m. 646/1).

Hile veya ağır kusuru bulunmadıkça borçlu, vade geldiğinde, senedin niteliğine göre alacaklı olduğu anlaşılan kişiye ödemede bulunmakla borcundan kurtulur (TK m. 646/2).

Kıymetli evrak, düzenleyen açısından bir borç senedir. Fakat kıymetli evrakı diğer adi borç senedinden ayırdan özellikleri vardır.

Herhangi bir senedin (belgenin) kıymetli evrak niteliği taşıyıp taşımadığı tanıtımda yer alan unsurlara ve kıymetli evrakın özelliklere göre belirlenir.

Burada son olarak “evrak” kelimesinin belge anlamına gelen “varaka” kelimesinin çoğulu olduğunu, “evrak” zaten çoğul olduğundan, “kıymetli evraklar” denilmesinin hatalı olduğunu belirtelim.

9.1.1. Kıymetli Evrak Örnekleri

Yukarıdaki tanıma uyan bütün senetler (evrak) kıymetli evrak niteliği taşır.

Uygulamada en sık görülen kıymetli evrak türü bono ve çekdir. Bono ve çek, poliçe gibi kambiyo senetleridir. Yani kıymetli evrak içindeki bir grup senedin ortak adı kambiyo senedir.

Bundan başka menkul kıymetler de kıymetli evraklardır. Hisse senedi, tahvil gibi.

Kıymetli evraka verilebilecek diğer örnekler: konişmento (konşimento), makbuz senedi, varant.

Sigorta poliçesinin kıymetli evrak niteliği taşımadığı kabul edilmektedir.

Günlük hayatta en çok kullanılan kıymetli evrak türü bono ve çek olduğundan, biz de örneklerimizi bu iki senet üzerinden vereceğiz.

Yine günlük hayatta kullanılan “senet” kelimesinin “bono” yerine kullanıldığına da işaret edelim.

9.1.2. Kıymetli Evrak Tanımından Çıkan Unsurlar

Tanımdan çıkan unsurlar: senet (belge) ve devredilebilir nitelikte bir hak.

Devredilebilir nitelikte bir hakka en temel örnek, para alacağı hakkıdır. Kişi alacağını başkasına devretmekte serbesttir. Aşağıda görüleceği üzere, kıymetli evrak da bir borç senedir; kıymetli evrak türlerinden olan alacak senetlerinde (örneğin bono) senedi düzenleyen lehtar lehine belirli bir bedeli (parayı) ödeme borcu altına girmektedir.

İşte senet kendisi lehine düzenlenen kişi (lehtar) de bu alacağını (para alacağı) başkasına devretmektedir (Elbette bu devir de, ileride görüleceği üzere, bir karşılık için yapılmaktadır).

Görüldüğü üzere, para alacağı hakkı devredilebilir bir haktır ve kıymetli evraka (bono, poliçe, çek) konu olmaktadır. Tanımda geçen kıymetli evrakın içerdiği hak, bono bakımından alacak hakkıdır.

Yine bunun gibi kişinin bir anonim şirkette sahip olduğu pay sahipliği hakları da devredilebilir niteliktedir ve kıymetli evraka (hisse senedi) da konu olmaktadır.

Buna karşılık vatandaşlık hakkı devredilemez, bu hak kıymetli evraka da konu olmaz. Bu sebeple nüfus cüzdanı kıymetli evrak niteliği taşımaz. Bunun gibi sürücü belgesi, aile cüzdanı kıymetli evrak sayılmaz.

9.1.3. Kıymetli Evrakın Özellikleri

9.1.3.1. Bir Borç Senedi Olması

Kıymetli evrakı (örneğin bonoyu) düzenleyen (imzalayan) kişi lehtara (senet lehine düzenlenen kişiye) karşı borçlanmış olur. Kıymetli evrak (örneğin bono) adi borç senedinden farklıdır. Düzenlenmesi özel şekil şartlarına devri de özel usullere bağlanmıştır.

9.1.3.2. Hak İle Senedin Birbirine Sıkı Bir Şekilde Bağlı Olması

Senedi (bonoyu, çeki) devretmeden, senet (bono, çek) üzerindeki hakkı (para alacağı hakkı) devretmek imkânı yoktur.

Yine senedi elinde bulunduran kişi (hamil) de, vade zamanı senedi (bonoyu) borçluya (düzenleyene) ibraz etmeden senet bedelinin (senet üzerinde yazılı para tutarının) ödenmesini talep edemez.

Adi borç senedinde ise, hak ve senet birlikteliği söz konusu olmaz. Bu sebeple, senet ibraz edilmeden, borcun ödendiğinin tevsik edilmesi hâlinde düzenleyen ödeme yaparak borcundan kurtulabilir.

9.1.3.3. Kıymetli Evraka Konu Hakkın Parasal Bir Değerinin Olması

Kıymeti evraka konu hakkın parasal bir değerinin olması gerekir. Fakat kıymetli evrakın mutlaka bir para alacağını içermesi gerekmez.

Kıymetli evrakın türlerinden olan kambiyo senetleri (bono, poliçe ve çek) üzerindeki hak para alacağıdır. Oysa hisse senedi üzerindeki hak bir para alacağı hakkı değildir. Fakat hisse senedinin içerdiği hakkın (pay sahipliği hakları) parasal bir değeri vardır ve o değer üzerinden devredilebilir.

9.1.3.4. Devredilebilir Olma

Kıymetli evrakın işlevleri arasında borçluya vade tanınması (kredi işlevi), borcun ödenmesi ve teminat sağlanması bulunmaktadır.

Bu işlevlerin gerçekleşmesi bakımından kıymetli evrakın, özellikle kambiyo senetlerinin para yerine geçerek, nakit paranın olmadığı hâllerde dahi ticaretin, alış-verişin yapılmasını sağlama amacı bulunmaktadır.

Ticari hayatta bir mal satın alan kişi, mal bedelini bir bono ile ödemekte, bonoyu alan lehtar da, başkasına olan mal bedelini ifa borcunu aldığı bonoyu devrederek yerine getirmektedir.

Buna göre kıymetli evrak çok zaman para yerine bir değişim aracı işlevi de görmektedir. Bu kıymetli evrakın tedavül (dolanım) yeteneğinden kaynaklanmaktadır.

9.1.3.5. Sıkı Şekil Şartlarına Tabi Olma

Kıymetli evrakın düzenlenmesi, adî borç senedinden farklı olarak şekil şartlarına bağlanmıştır. Özellikle kambiyo senetleri (bono, poliçe ve çek) sıkı şekil şartlarına tabidir. Şartlardan biri yerine gelmese, senedin geçersizliği gündeme gelir.

9.2. Kıymetli Evrakın Devri

Yukarıda açıklandığı üzere, kıymetli evrakın en önemli özelliği devredilebilir olmasıdır. Senedin devriyle üzerindeki hak da devralana geçer. Borçludan (düzenleyenden) talepte bulunma yetkisi artık devralandadır.

Şu hâlde devrin nasıl gerçekleştirileceği önem taşır. Kıymetli evrakın tamamı aynı şekilde devredilmez.

Devir şekli, kıymetli evrakın düzenlenme şekline bağlıdır. Kıymetli evrak ya nama, ya emre ya da hamiline düzenlenir. Senet (bono ya da çek) bir kişinin namına düzenlendiğinde farklı, bir kişinin emrine düzenlendiğinde farklı ve belli bir kişi lehine değil de hamiline düzenlendiğinde farklı şekilde devredilir.

Bu durumu, devir şekline göre kıymetli evrakın, nama yazılı kıymetli evrak, emre yazılı kıymetli evrak ve hamiline yazılı kıymetli evrak olmak üzere üç sınıfa ayrıldığı şeklinde de ifade edebiliriz.

Her üç sınıfta da kıymetli evrakın devri için senet üzerindeki zilyetliğin devri (senedin teslimi) şarttır (TK m. 647/1).

Bunan başka emre yazılı senetlerde ciroya, nama yazılı senetlerde yazılı bir devir beyanına (temlik beyanına) da gerek vardır. Bu beyan kıymetli evrakın veya ayrı bir kâğıdın üzerine yazılabilir (TK m. 647/2).

9.2.1. Nama Yazılı Kıymetli Evrak

Belli bir kişinin adına yazılı olup da onun emrine kaydını içermeyen ve kanunen de emre yazılı senetlerden sayılmayan kıymetli evrak nama yazılı senet sayılır (TK m. 654).

Buna göre bir senedin nama yazılı olarak düzenlenmiş sayılması için belli bir kişinin yazılması ve “emrine” kaydını içermemesi gerekir. Fakat sadece bono, poliçe ve çek bakımından, bu senetlerin nama yazılı düzenlenebilmesi için, senet üzerine “emre değildir” ya da “nama yazılıdır” gibi bir ibarenin yazılması şarttır.

Nama yazılı senetler alacağın temlik beyanı ve teslim ile devredilir. Bu senetlerde senedi düzenleyen lehtara karşı sahip olduğu defileri (savunmaları) senedi devralan üçüncü kişilere karşı da ileri sürebildiği için uygulamada bu senetler tercih edilmemektedir.

9.2.2. Emre Yazılı Kıymetli Evrak

Belli bir kişinin adına yazılı olup da “emrine” kaydını içeren senetlerle, kanunen emre yazılı senetlerden sayılan kıymetli evraktır.

Bu tanım TK m. 824’te şu şekilde ifade edilmiştir:

Emre yazılı olan veya kanunen böyle sayılan kıymetli evrak, emre yazılı senetlerdendir.

Bono, poliçe ve çek kambiyo senedir. Kambiyo senetleri kanunen emre yazılı senetlerdir. Yani bu senetlerde lehtar olarak birinin adı yazıldığında senedin emre mi nama mı yazılı olduğu belirtilmese dahi, senet emre yazılı olarak düzenlenmiş sayılır. Senet emre yazılı olunca da ciro ve teslim yoluyla devredilir.

Bununla birlikte, kanunen (kanun gereği) emre yazılı olan bir bono, poliçe ya da çek üzerine “emre yazılı değildir” ya da “nama yazılıdır” ibaresini veya aynı anlamı ifade eden bir kayıt konulursa, senet artık nama yazılı olarak düzenlenmiş olur ve ancak alacağın temlik ve teslim yoluyla devredilebilir.

Ŗu hâlde kambiyo senetleri olan bono, poliçe ve çek bir kiŖinin adına yazıldığında (lehtar olarak bir kiŖi gösterildiğinde) baŖkaca bir açıklama yoksa bu senetler emre yazılı düzenlenmiŖ olacak ve ancak ciro ve teslim yoluyla devredilecek.

Bono ve poliçe hamiline yazılı olarak düzenlenemeyeceğinden (belli bir kiŖinin adına düzenlenmeleri zorunlu olduğundan) bu senetler genellikle emre yazılı olacaktır.

Emre yazılı kıymetli evrakta soyutluk ilkesi gereği, senedi düzenleyen lehtara karŖı sahip olduğu defiler (savunmalar) senedi devralana karŖı ileri sürülemeyeceği için uygulamada senetler hemen daima emre yazılı olarak düzenlenmektedir.

Emre yazılı kıymetli evrakta Ŗahsî defiler senedi devralan üçüncü kiŖilere karŖı ileri sürülemez. Defiler konusu aŖađıda ayrıca incelenmiŖtir.

9.2.3. Hamile Yazılı Kıymetli Evrak

Senedin metninden veya Ŗeklinden, hamili kim ise o kiŖinin hak sahibi sayılacağı anlaŖılan her kıymetli evrak, hamile veya hamiline yazılı senet sayılır (TK m. 658/1)

Kambiyo senetlerinden sadece çek hamiline yazılı olarak düzenlenebilir, bono ve poliçe ise hamiline yazılı olarak düzenlenemez.

Hamiline yazılı kıymetli evrakta defiler emre yazılı kıymetli evrakta defilerde olduğu gibidir. AŖađıda anlatılmıŖtır.

9.3. Kıymetli Evrakın İptali

Yukarıda, kıymetli evrakın içerdieği hakkın senet olmadan devredilemeyeceğini, senet olmadan borçludan (düzenleyenden) ödeme talep edilemeyeceğini belirttik.

Bu kurala göre, senet kaybolduğunda ya da zayi olduğunda (yırılma, yanma vs.) alacaklı (hamil) borçludan (düzenleyen) senet bedelini ödemesini nasıl isteyecektir?

İŖte senedin zayi olduğu durumlarda senedi elinde tutan (hamil) mahkemeye müracaat ederek senedin (bononun) iptaline karar verilmesini talep edecek ve süreç sonunda iptaline karar verilirse, borçluya (düzenleyene) karŖı hakkını iptal kararı ile kullanacaktır. (TK m. 651, 652).